

UDK: 355 (497.5) »1941/1942«

Pregledni članak
Primljeno: 20. 1. 1999.

Lako prevozni zdrug Hrvatske legije (Legione Croata Autotransportabile) 1941.-1942.

MILAN POJIĆ

Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Republika Hrvatska

Lako prevozni zdrug Hrvatske legije (Legione Croata Autotransportabile) hrvatska je legionarska postrojba koja se tijekom 1942. godine borila u sastavu talijanske vojske na Istočnom bojištu. LPZ se ustrojava u Hrvatskoj od srpnja do prosinca 1941. godine. Nakon provedene obuke u Italiji u Riva del Garda od prosinca 1941. do ožujka 1942. godine, Zdrug je upućen na Istočno bojište u sastav Talijanskog ekspedicionog zbora (Corpo di spedizione italiano in Russia /C.S.I.R./), od srpnja 8. talijanske armije kao truppa d armata. Zdrug je sudjelovao u borbama na Donu od travnja do prosinca 1942. godine kada je zajedno s dijelom talijanske 8. armije uništen u ruskoj navali u okviru širih ratnih djelovanja poznatih kao Staljingradska bitka.

Pri proglašenju Nezavisne Države Hrvatske, 10. travnja 1941. godine sile Osovine, Treći Reich i Kraljevina Italija, priznanjem njene nezavisnosti dale su joj prve međunarodne temelje. Pristupom Trojnom paktu u Mlecima i Antikomunističkom paktu u Berlinu, iskazala je NDH svoje političko opredjeljenje. Svrstala se u zajedničku frontu europskih država i s njima povezanih sila istočne Azije, te se time pridružila u cijelosti njihovoj borbi.

Poglavnik NDH dr. Ante Pavelić je 2. srpnja 1941. godine pozvao "hrvatske rodoljube u starosti od 20 do 32 godine, koji su vojnički izobraženi i koji žele stupiti u svetu borbu protiv drzovitom boljševičkom nametniku, za slobodu potlačenih naroda, te napose za sigurnost, čast, mir i blagostanje hrvatskog naroda, da se odmah prijave"¹. Na temelju Poglavnikova proglasa izdalo je Zapovjedništvo kopnene vojske istoga dana naredbu br. 8 kojom su određeni način i mjesta prikupljanja dobrovoljaca. Do druge polovice srpnja od pristiglih dobrovoljaca ustrojena je Hrvatska dobrovoljačka legija - 369. pojačana pješačka pukovnija koja je prema ustrojbenom pregledu brojala 3.

---

¹ U borbu protiv židovsko-boljševičke Moskve!, "Hrvatski narod", glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta, br. 139, Zagreb, 3. srpanj 1941., str. 1.

865 ljudi. Od preteklih dobrovoljaca 14. srpnja ustrojena je Doknadna bojnica "koja će imati zadatak, da dalje prikuplja dobrovoljce i formira nove čete hrvatske legije"² Odziv za Legiju bio je tako velik da su pojedina popunidbena zapovjedništva, koja su bila zadužena za novačenje legionara vraćala dobrovoljce kućama, npr. Bjelovarsko.³ U tijeku ustrojavanja Pukovnije, koja se na Istočnom bojištu trebala boriti u sastavu njemačke vojske, talijansko vojno izaslanstvo, koje se u NDH nalazilo od 11. lipnja, postavlja zahtjev da se ustroji jedna hrvatska legija koja bi se na Istočnom bojištu borila u sastavu talijanske vojske. Zahtjev je prihvaćen 12. srpnja.⁴

Osnivanje Lako prevoznog zdruga

Prvu zapovijed o osnivanju postrojbe koja će prerasti u Lako prevozni zdrug Hrvatske legije, po nalogu vojskovođe Slavka Kvaternika s nadnevkom 18. srpnja 1941. godine u Zagrebu, potpisao je zapovjednik Kopnene vojske NDH, general Slavko Stanzer.⁵ Prema zapovijedi u Varaždinu će se najžurnije postrojiti, pored već postojenih jedinica Hrvatske legije i Motorizirana bojnica Hrvatske legije. Poslovi oko postrojavanja povjereni su zapovjedniku Doknadne bojnice Hrvatske legije u Varaždinu potpukovniku Ivanu Šarbeku. Bojnica se imala sastojati od stožera, stožerne satnije, tri streljačke satnije (2 satnije katolika i 1 satnija muslimana) i strojničke satnije⁶. Brigu oko smještaja, ishrane i beriva pripadnika Bojnice trebao je preuzeti zapovjednik Savskog divizijskog područja dok će naoružanje, ratnu opremu i prijevozna sredstva dati "saveznička vojska". Slijedom ove zapovijedi Zapovjedništvo kopnene vojske naredbom V.T. br 45 od 19. srpnja 1941. godine određuje zapovjedništvo Bojnice.⁷ Za zapovjednika je određen bojnik Ivan Brusić.⁸ Zapovjednici satnija su: stožerne - natporučnik Vladislav Patrlj, 1.- satnik Krešimir Polić, 2. - satnik Viktor Jurjević, 3. - satnik Rikard Derrer, 4., strojopuščane satnije - satnik Blaž Sviličić. Isto tako zapovjednik Doknadne bojnice Hrvatske legije otpočet će odmah sa ustrojavanjem, izborom najboljeg raspoloživog ljudstva među prikupljenim dobrovoljcima. U tijeku postrojavanja-

² Zapovjedništvo kopnene vojske, Vojni ured, V.T.V. br. 903/1941. (Hrvatski državni arhiv /HDA/, fond: Bjelovarsko popunidbeno zapovjedništvo /BjPZ/, V.T. br. 266/1941.).

³ HDA, BjPZ, V.T. br. 319/24. srpanj 1941.

⁴ Iz nedatiranog izvješća o talijansko-hrvatskoj vojničkoj suradnji (HDA, fond: Ministarstvo oružanih snaga NDH /MINORS NDH/, bb/1941.).

⁵ NDH, Zapovjedništvo kopnene vojske, Vojni ured V.T.V. br. 966/41. (HDA, BjPZ, V.T. br. 315/1941.).

⁶ "Bilo je obratno t.j. 2/3 legionara bili su dobrovoljci muslimani a 1/3 katolici iz razloga što su se sinovi Bosne javili u većem postotku u Legiju." Izjava časničkog namjesnika Marijana Dolovčaka (HDA, Zbirka mikrofilmova, MF-485, 590-594).

⁷ HDA, MF-485, 477.

⁸ Bojnik Ivan Brusić nije preuzeo zapovjedništvo pošto je već 29. srpnja na tu dužnost postavljen stožerni podpukovnik Stjepan Neuberger. (Matični list Stjepana Neubergera, HDA, fond MUP RH, III-3, 1-24).

nja Motorizirane bojnice, 26. srpnja, donijeta je zapovijed⁹ o postrojavanju Lako prevoznog zdruga.¹⁰ Postrojavanje je povjereno zapovjedniku Doknadne bojnice Hrvatske legije u Varaždinu. Kako je za zapovjednika Zdruga 29. srpnja 1941. godine postavljen stožerni potpukovnik Stjepan Neuberger to on preuzima postrojavanje zdruga¹¹ U vrlo opširnoj zapovijedi o postrojavanju Lako prevoznog zdruga¹² obuhvaćeni su svi poslovi, od sustava popune, udjelbe časnika i dočasnika, vođenja očevidnosti, sastava, naoružanja, opskrbe do sudbene podčinjenosti pripadnika Zdruga. Prema postrojbenom pregledu Lako prevozni zdrug činiti će: stožer, bojnica streljaca (3 streljačke i 1 strojnička satnija), satnija bacača (9 bacača 45 mm i 9 bacača 81 mm), topnička bitnica (5 topova 65/17) i pohodna satnija. Ukupno 47 časnika, 72 dočasnika i 1202 domobrana. Popuna postrojbi Lakoprevoznog zdruga izvršiti će se prije svega prijavljenim dobrovoljcima. U slučaju nedostatka dobrovoljaca popunu do punog broja treba izvršiti iz drugih postrojbi. Preporuka je da se u Zdrug udjeljuju mladi, zdravi, neoženjeni i za odgovarajuće dužnosti osposobljeni vojnici. Ista preporuka se odnosila i na časnike i dočasnike s napomenom da se pri popuni nastoji da 3/5 budu djelatni a 2/5 pričuvni. Zapovjednik Doknadne bojnice Hrvatske Legije u Varaždinu odrediti će svakom časniku njegovo formacijsko mjesto.

Borbena djelovanja Lako prevoznog zdruga u Pounju kolovoz- studeni 1941.

Vrlo kratko predviđeno vrijeme za postrojavanje Zdruga u Varaždinu prekinuto je 31. srpnja po zapovijedi Zapovjedništva kopnene vojske.¹³ Četnička pobuna u srpnju 1941. godine prisilila je Zapovjedništvo kopnene vojske NDH da još nepostrojenu jedinicu upotrijebi za zaštitu željezničkih instalacija i stanovništva u dolini Une. U zapovijedi se određuje da se još u tijeku istoga dana Lako prevozni zdrug željeznicom preveze u Bosanski Novi radi osiguranja željezničkog prometa. Po dolasku u Bosanski Novi zapovjednik Zdruga će preuzeti zapovjedništvo i nad 2. bojnom 4. pješačke pukovnije kao i nad svim ostalim postrojbama koje se tamo nalaze ili će

⁹ Zapovjed Zapovjedništva kopnene vojske, V.T.V. br. 1089/41. (HDA, MF-485, 478-497).

¹⁰ Zdrug u vojnoj terminologiji i praksi oružanih snaga NDH dosta je sadržajno neodređen pojam, naročito u Ustaškoj vojnici. Po broju i naoružanju zdrug je trebao odgovarati pukovniji što nije uvijek odgovaralo stvarnosti. U oružanim snagama NDH zdrug je mogao imati od nekoliko stotina do nekoliko tisuća pripadnika. Svakako zdrug je vojna postrojba veća od bojnice/bojne.

¹¹ Odreba o Neubergerovoj udjelbi i postavljenju za zapovjednika Zdruga nije nikada objavljena u "Vjestniku Ministarstva hrvatskog domobranstva" /MINDOM-a/ - osobni poslovi. Podatak je preuzet iz matičnog lista Stjepana Neubergera (HDA, fond MUP RH, III- 3, 1-24).

¹² Zapovjedništvo kopnene vojske, V.T.V. br. 1089/41. (HDA, MF-485, 478-497).

¹³ Zapovjedništvo kopnene vojske, V.T.V. 1202/1941. (HDA, MF-485,505).

kasnije biti upućene. Prilikom prijevoza vlakom, u Sunji će se jedna satnija zdruga uputiti u Bosansku Dubicu radi držanja reda i osiguranja željezničkih mostova kod Jasenovca.

Ustrojavanje Zdruga, popuna ljudstvom, časnicima i dočasnicima nastavljeno je i tijekom boravka Zdruga u Pounju. Prvoga kolovoza Zapovjedništvo kopnene vojske izdaje naredbu V.T. 53/41. o udjelbi časnika u Lakoprevozni zdrug, i to: zrakoplovnog bojnika Egon Žitnika, topničkog satnika Rudolfa Novaka, topničkog natporučnika Marka Kalodjeru, topničkog poručnika Petra Rokova, konjaničkih natporučnika Miroslava Urbana i Andriju Bukvića, konjaničkog poručnika Ivana Majdeka, inženjerijskih poručnika Karla Babića i Zlatka Pokšiva i pričuvnog zdravstvenog poručnika dr. Ivu Katića¹⁴. U naredbi se napominje da "svi časnici /.../ zadržat će se do daljnje odredbe u Doknadnoj bojnici Hrvatske legije u Varaždinu u koliko po odlasku Zdruga stignu u Varaždin".¹⁵ U dopisu Zapovjedništva 3. pješačke pukovnije u Karlovcu od 21. kolovoza upućenog Nadzorništvu topništva izvješćuje se da su u Varaždin u Lako prevozni zdrug upućeni topnički dočasnici, narednik Silvestar Zrinski i vodnici Tomo Čikaš, Stjepan Ščulec i Anton Merdžo¹⁶. Isto tako u Zdrug su bili udijeljeni pješački satnici: Veljko Jakaša, Viktor Jurjević, Rikard Darrer, pješački natporučnici Živko Banić, Drago Bašić, Vladislav Patrlj, Velimir Svoboda, Vladimir Madronić, Boris Marijašević i Prvislav Suptić¹⁷.

Za razdoblje od tri mjeseca, koliko je Zdrug pod zapovjedništvom potpukovnika Stjepana Neubergera proveo u borbama u Pounju ima vrlo malo podataka.¹⁸ U izvješću Zapovjedništva 3. hrvatske oružničke pukovnije o napadu četnika na oružničku postaju u Bosanskoj Kostajnici 31. srpnja 1941. godine navodi se da je 3. kolovoza "stigla jedna satnija domobrana iz Varaždina, koji su u više mahova vodili borbu sa četnicima, te su i ovi domobrani ubili izvjestan broj četnika."¹⁹ Isto tako 22. kolovoza, 80 domobrana (legionara) poduzelo je akciju protiv četnika na području Bosanske Kostajnice.²⁰ U svom pismenom očitovanju o povijesti Lako prevoznog zdruga, datom u Zagrebu 30. listopada 1943. godine, časnički namjesnik Marijan Dolovčak ističe da se LPZ u Bosni borio isključivo kao pješačka postrojba. Administrativni dio Zdruga praktički nije ni postojao što je za posljedicu imalo "..../da se početkom mjeseca studenog poslie tri mjeseca provedena u borbi legija vratila u Varaždin sa jedno stotinu ljudi manje, a što

¹⁴ HDA, MF-485, 505. Ista naredba objavljena je u "Vjesniku vojnih naredaba i zapovjedi" br. 21/8. kolovoz 1941, str. 167 osim što je izostavljeno ime dr. Ive Katica.

¹⁵ Isto. To se stvarno i dogodilo. Egon Žitnik se do 30. rujna vodi kao zapovjednik 1. bojne 1. pješačke pukovnije a od 30. rujna do 13. prosinca kao zapovjednik 1. bojne Lakoprevoznog zdruga. (HDA, fond MUP RH-III, 102, 877-883).

¹⁶ HDA, MF-485, 506.

¹⁷ "Vjesnik vojnih naredaba i zapovjedi" br. 31/15. listopad 1941, str. 410.

¹⁸ Zdrug je tada imao 2 streljačke i 1 strojničku sat.

¹⁹ HDA, fond: MINORS NDH, Predsjedništvo "O" br. 171/1941.

²⁰ HDA, fond MINORS NDH, Predsjedništvo "O" br. 849/1941.

je od svega bilo najvažnije u najviše slučajeva nije se znalo tko zapravo fali u četi, tko je poginuo, tko nestao, tko samovoljno iz legije otišao /...²¹

Preustrojstvo Lako prevoznog zdrua radi odlaska u Italiju

Početak studenog 1941. godine Zdrug je vraćen u Varaždin gdje će se izvršiti njegovo preustrojstvo radi upućivanja u Italiju. U zapovjedi Glavnog stožera MINDOM-a od 21. studenog 1941. godine predviđeno je da će Zdrug imati oko 1207 časnika, dočasnika i domobrana.²² Zdrug će do potrebnog broja biti popunjen dobrovoljcima iz Doknadne bojne Hrvatske legije dok se za potreban broj časnika trebaju pobrinuti odjeli Ministarstva hrvatskog domobranstva i Zagrebačko popunidbeno zapovjedništvo. Od talijanske vojske zdrug je primio 10.000 metara sukna od kojeg su se u tvornici Tivar izradile uniforme po talijanskom kroju. Pored talijanskih oznaka činova na okovratniku nalazio se je liktorski znak, a isto tako i na kapama, kod časnika pozlaćeni, kod dočasnika posrebreni, a kod legionara obični, mali od bijelog metala. Na lijevom rukavu nalazio se je hrvatski grb. Poslovi oko preustrojstva Zdruga koji su trebali biti završeni do 4. prosinca povjereni su zapovjedniku LPZ-a potpukovniku Neubergeru odnosno za vrijeme njegove bolesti njegovom zamjeniku potpukovniku Egonu Žitniku²³. Neubergerova bolest bila je samo formalna izlika. Najvjerojatnije je da je on u to vrijeme već bio stavljen pod istragu jer ga je Kvaternik 8. prosinca 1941. godine lišio čina i svih stečenih prava zato što je "dana 3. X. 1941. izdao zapovjed, da se navodno fingirano ali oštrim nabojima puca na vlastiti vlak na pruzi Bosanski Novi – Čađavica/.../ što se po sadašnjim prilikama imade smatrati kao veleizdaja najgore vrste"²⁴. Neuberger je osuđen po Pokretnom prijekom sudu u Zagrebu i obješen u dvorištu Sudbenog stola u Zagrebu 23. prosinca 1941. godine²⁵.

Lako prevoznii zdrg u Italiji

Zdrug je pod zapovjedništvom potpukovnika Egon Žitnika dana 14. prosinca 1941. krenuo u Italiju u Riva del Garda.²⁶ Prije toga zdrug je postrojen na Markovu trgu koji je za tu prigodu bio svečano ukrašen, a

²¹ HDA, MF-485, 590-594.

²² MINDOM Gl. st., Ustr. 5601/taj. od 21. studenog 1941. (MF-485, 507-509)

²³ Žitnik Egon promaknut je u čin zrakoplovnog podpukovnika radi hrabrog držanja u borbi protiv četnika ("Vjestnik MINDOM-a", br. 28/25. rujna 1941.). U rujnu je preveden u samovoljnog podpukovnika ("Vjestnik MINDOM-a" br. 29/30. rujna 1941.)

²⁴ MINDOM, Predsjednički ured br. 8964 (Matični list Stjepana Neubergera, HDA, fond MUP RH, III-3, I-24)

²⁵ "Vjestnik MINDOM-a" br. 39/24. prosinac 1941., str. 652.

²⁶ Odredba o postavljenju bojnika Egon Žitnika za zapovjednika LPZ-a s danom 14. prosinca 1941. objavljena je tek u "Vjestniku MINDOM-a" br. 24 od 28. srpnja 1942. na str. 675.

prigodni govor održao je Poglavlник. U "Hrvatskom narodu" i u "Novoj Hrvatskoj" u utorak 16. prosinca (novine nisu izlazile ponedjeljkom) uz udarnu vijest o Pavelićevom posjetu Italiji objavljen je istovjetan članak pod naslovom "Hrvatski dobrovoljci stoje pod vrhovništvom NDH" u kojem se navodi "U vezi s odlaskom naših dobrovoljaca na rusko bojište potvrđeno nam je na mjerodavnom mjestu, da naši dobrovoljci u svakom pogledu stoje pod vrhovništvom NDH. Za njih vrijede naši zakoni, a isto tako i naše zapovjedi, kao da su kod kuće/...!"²⁷ Očito je iz članka, da se imalo potrebu opravdati odlazak LPZ u Italiju. Zdrug se sastojao iz: tri pješačke satnije, jedne satnije teških strojnica, jedne satnije protutenkovskih topova, jedne satnije bacača i doknadne satnije, kasnije prozване pohodnom i dva voda: stožerni vod, koji je služio za potrebe zapovjedništva zdruga i izviđački vod, opremljen tehničkim sredstvima u cilju održavanja veze sa zapovjedništvom u liniji u pozadini. "Brojno stanje zdruga toga dana je bilo: stožernih časnika 3, nižih časnika 29, dočasnika 115, razvodnika, desetnika i domobrana 977 - ukupno 1124. Konja je bilo 108. Časnici u sastavu zdruga bili su: zapovjednik zdruga: podpukovnik Egon Žitnik, zapovjednik bojne: bojnik Muslović Ferdo, glavar stožera: bojnik Čurlica Ivan, pobočnik: Vladimir Lapanja, dušobrižnik: don Šćurić Josip, blagajnik: poručnik Bizjak Ivan, skladištar: nadporučnik Albini dr. Stjepan, liječnik: nadporučnik dr. Vukić Zlatko, veterinarski nadporučnik Parač Zvonimir, obskrbnik: poručnik Vidaković Tomo, zapovjednik 1.sata: satnik Krovinović Ivan, 2.sata: nadporučnik Patrij Vladislav, 3.sata: satnik Cukon Grga, zapovjednik strojničkog sata: nadporučnik Banić Živko, zapovjednik sata bacača poručnik Lukić Vladimir, zapovjednik topova: satnik Novak Rudolf, zapovjednik doknadnog sata: nadporučnik Mohatsy Franjo, zapovjednik stožernog voda zdruga: nadporučnik Ivanković Josip, zapovjednik stožernog voda bojne: nadporučnik Istoković Stjepan. Područni časnici: nadporučnici Bašić Drago, Kučić Vladimir, Gašpar Tihomir, poručnici: Zorić Jozo, Rabotnicki Teodosij, Supčić Prvislav, Gršek Franjo, Pokšiva Zlatko, Zrinski Ljubomir, Boban Nedjeljko, Žunić Miroslav, Ilčić Ivan, Strnečki Stjepan."²⁸

Prema Izvješću o stanju kod Lako prevozno zdruga Hrvatske legije od 28. veljače 1942. godine pukovnika Antona Miljenka Righi-a, časnika za vezu/pročelnika ureda za vezu s Italijom, polovica momčadi Zdruga bili su legionari dobrovoljci, dok su drugu polovicu sačinjavali pričuvnici pozvani na vježbu.²⁹

²⁷ Ovo nije bilo točno. Članak 12. zapovjedi Glavnog stožera MINDOM-a o osnivanju LPZ-a od 21. studenog 1941. godine (MINDOM, Gl. st., Ustr. 5601/taj. (HDA, MF-485, 507-509)) glasi "u pravosudnom pogledu svi legionari LPZ-a od trenutka prelaska državne granice NDH podpadaju pod odgovarajuće talijanske vojne zakone i sudove."

²⁸ Grga Cukon "Dnevnik LPZ" (HDA, MF 446, 329-358)

²⁹ HDA, MF-485, 596-605

Obuka u Rivi del Garda

Zdrug je stigao u turistički gradić Riva del Garda, na jezeru Lago di Garda 17. prosinca 1941. gdje je svečano dočekan³⁰. Stožer i pješački dio zdruge smješteni su u vojarni "Monte Corno di Valarsa", a sat bacača i topova u vojarnu "Monte Brioni". Časnici su stanovali u najvećem gradskom hotelu, gdje je obrazovana i časnicička kuhinja. LPZ je do 30. siječnja 1942. potpadao pod XVIII. armijski zbor, a potom pod Obrambeno područje Bolzano (Difesa territoriale Bolzano). Zdrug je naoružan talijanskim naoružanjem. Osobno naoružanje podijeljeno je legionarima 22. i 23. prosinca (strojnice), a 26.-29. prosinca oružje postrojbe (strojnice "Breda", strojopuške, bacači M 45 i 81, te topovi 47 mm.). Samo naoružavanje izvršeno je po formaciji. Osim toga zdruhu su na raspolaganje stavljena 3 osobna automobila "Fiat", 6 motorkotača i 44 teška kamiona za prevoz momčadi tipa "Spak". Izobrazba je trajala od 18. prosinca 1941. do 25. ožujka 1942. godine svakodnevno. Zdruhu su bili dodijeljeni kao instruktori jedan talijanski bojnik, Domenico Lanzetta, 13 talijanskih nižih časnika, 16 dočasnika i 20 vojnika kao tumači. Izobrazba je tekla uredno i pravilno osim kod obuke vozača koji su radi stalne nestašice goriva na ratište pošli na pola izvježbani. Nastavni program za legiju proveden je u dva dijela. Pukovnik Righi u svom izvješću bilježi da je pojedinačna izobrazba trajala samo tjedan dana pošto se nije imalo ničeg novog nadodati postojećem znanju domobrana, koji su u većini već bili u borbi. Izobrazbi postrojbe za borbu, od roja do bojne, kao i izobrazbi stručnjaka poklonjeno je daleko više pažnje. Tijekom obuke do 28. veljače iz Zdruga je vraćeno u domovinu 82 domobrana. ".../46 Ukrajinaca, 8 ranijih grkoistočnjaka, 12 sbog slabog vladanja, 14 bolesnih i 2 ranija dočasnika, a može se očekivati da će još najmanje 20 biti vraćeno"³¹

Sredinom veljače 1942. godine LPZ je posjetio vojskovođa Slavko Kvaternik u pratnji glavara Glavnog stožera talijanskih oružanih snaga, generala Cavallera. Pri tome je LPZ "predana zastava, dar talijanskog ministarstva rata, izvanredno skupocjena i umjetnički izrađena (koštala je 500.000 kuna) i hrastov kovčeg"³². Devetnaestog istog mjeseca izvršena je svečana prisega Zdruga na vjernost Poglavniku, Duceu i talijanskom kralju i caru kojoj je ponovno bio nazočan Kvaternik sa izaslanstvom³³, te glavar Glavnog stožera talijanskih oružanih snaga, general Cavallero sa tal. izaslanstvom i zapovjednikom XIX. armijskog zbora.

³⁰ HDA, MF-485, 514-518.

³¹ V. bilješku 29.

³² Osnivanje LPZ, HDA, MF-485,512.

³³ Svečano polaganje prisega hrvatskih dobrovoljaca, Hrvatski narod br 357/20. veljače 1942. str. 12.

Zdrug je uoči odlaska na Istočno bojište brojao oko 1200 ljudi (domobrana, dočasnika i časnika.)³⁴

Nakon odlaska LPZ na Istočno bojište od preostalih i naknadno pristiglih legionara ustrojen u Riva del Garda popunidbena sat LPZ-a (Compagnia complemento) sa zadaćom obuke i popune LPZ na bojištu. Sastojao se od 3 streljačka voda, 1 voda teškog oružja i stožernog voda, ukupno oko 260 časnika, dočasnika i domobrana. Popunidbena sat bila je u operativnom pogledu podređena XIX. armijskom zboru. Prikupljanje momčadi, upućivanje iste u popunidbeni sat LPZ-a kao i prihvat osoblja vraćenog s bojišta vršio je Osnutak doknadnog sata LPZ-a (Compagnia deposito) u Karlovcu. Osnutak doknadnog sata bio je podređen zapovjedništvu I. domobranskog zbornog područja³⁵

Lako prevozni zdrug na Istočnom bojištu travanj - prosinac 1942.

Put LPZ na Istočno bojište obavljen je u 3 preselice (transporta), svakih 24 sata - 25., 27. i 29. ožujka 1942. Pravac kretanja bio je Brener, Salzburg, Linz, Beč, Budimpešta, Debrecin, Dorna Vatre (u Karpatima), Burdujeni Soutzava, Jaši Kišinjeva, Tigina, Tyraspol, Balta, Pervomajska, Kirov Grad, Krivi Rog, Dnjepropetrovsk, Jasinovataj do Harčujksa. U Harčujks, oko 30 km od bojišta pripadnici Zdruga stigli su 11., 12. i 16. travnja 1942.³⁶ "Do ove točke izkrcavanja svuda je položen normalni europski kolosjek od strane njemačke organizacije Todt. Put je bio vanredno interesantan, iako dugotrajan i naporan.../ Od prielaza u Besarabiju odmah su se opažali tragovi rata: svuda pustoš, svi kolodvori izgorjeli, sela i gradovi popaljeni i porušeni, pruga samo sa jednim na silu i brzu ruku uređenim kolosjekom/.../"³⁷ Po dolasku u Harčujks zdrug je smješten u okolini kolodvora gdje je ostao do 19. travnja. Ovdje LPZ ulazi u sastav Talijanskog ekspedicionog zbora (Corpo di spedizione italiano in Russia /C.S.I.R./) pod zapovjedništvom generala zbora Giovanni-a Messe. Udijeljen je u 3. brzu diviziju (3. Divisione cellere "Principe Amadeo Duca d Aosta"), zapovjednik general Mario Marazzani.³⁸

³⁴ Brojčano stanje zdruga uoči odlaska na Istočno bojište teško je točno utvrditi. U "Dnevniku LPZ-a" Grga Cukon navodi da je Zdrug uoči odlaska na obuku u Riva del Garda, 14. prosinca 1941. imao 1124 pripadnika. (v. bilj. 28). Prema izvješću pukovnika Righi-a (HDA, MF-485, 596-605) u Hrvatsku je tijekom obuke vraćeno oko 100 legionara. Vojni izaslanik kod Poslanstva NDH u Rimu, potpukovnik Verič, koji je bio nazočan ispraćaju LPZ u Riva del Garda navodi broj od oko 1.200 domobrana i dočasnika i 40 časnika, ali u istom izvješću napominje kako se među pripadnicima zdruga nalazi i oko 50 mladih domobrana koji su prošli samo tri tjedna obuke. (Poslanstvo NDH, Vojni izaslanik, br. 31/42. taj./2. travanj 1942. (HDA, MF-485, 613-615)).

³⁵ MINORS, Glavni stožer, Ustr. br. 11.400/tajno, 15. srpanj 1942. (HDA, MUP RH, III-49, 13).

³⁶ "Osnivanje LPZ", HDA, MF-485,512.

³⁷ "Podatci za Lakoprevozni zdrug Hrvatske legije" (HDA, MF-485, 514-518).

³⁸ Talijanski ekspedicioni korpus u to vrijeme u svom sastavu ima 3 divizije: Passubio, Torino, Celere.

“/.../ Časnički namjesnik u Zdrugu M. Dolovčak bilježi da je divizija “Celere” bila dosta prorjeđena nakon borbi tijekom zime 1941./1942. godine (imala je samo 2 pješačke pukovnije od po 3 bojne bersagliera, jednu pukovniju topništva od 3 grupe, 2 grupe topova 105 mm i jedna grupa 75 mm) Ukupno je mogla imati oko 8.000 ljudi. “/.../ Razumljivo je dakle da je dolazak naše svježe legije sa našim stasitim momcima izazvao u diviziji oduševljenje. To smo uostalom kasnije i iskusili, jer smo od divizije dobijali redovito najdelikatnije i izloženije frontne odsjeke, koji su bili po zlu poznati u cijeloj diviziji i gdje se je uvijek trpilo najviše gubitaka.”³⁹

Nakon odmora, 20. travnja 1942. legija kreće iz Harčujnska prema položaju: Aleksejevo Orlovka – Rasipnoj. Prve podatke i utiske na bojištu iznosi bojnič Grga Cukon u “Dnevniku LPZ” “/.../ Svuda snijeg koji se topi. Blato do koljena. Automobili bezpomoćni. Pješači se. Neprijateljski zrakoplovi izvidjaju, a noću posipaju bombama. 22. travnja 1942. polazi Zdrug u prvu liniju u Rasipnoj i zamjenjuje bojnu bersagliera 3. pukovnije. Desno od Zdruga Nijemci (187. njemačka divizija), lijevo 6. bersaglierska pukovnja. Neprijatelj dominira položajem. Zauzeli odnosno zaposjeli smo front od kojih tri kilometra. Zapovjedništvo zdruga je u gradu Čistakovo. Tu je i zapovjedništvo Njemačkog korpusa. 5. svibnja položaj mitraljiran i tučen od neprijatelja./.../”⁴⁰ Sedmog svibnja u čarkanju mitraljeza i bacača bombi padaju i prve žrtve. Poginula su petorica legionara: razvodnik Stojčević Tadija (rođ. 1911. u Travniku), domobran Puk Ivan (rođ. 1920. u Bjelovaru), Prusac Jozo (rođ. 1914. u Sarajevu), Hasennauer Josip (iz Sarajeva). U bolnici u Sugressu umrli su od posljedica ranjavanja Đapić Džafer i Rodjak Tomo (umro 12. svibnja). U svibnju muslimanski je dušobrižnik hodža satnik Muhamed Fočak vraćen u Hrvatsku, a zamijenio ga je djelatni satnik - dušobrižnik Karić Seid. Do 14. svibnja, kada je Zdrug preuzeo novi položaj Greko Timofejevka, u ruskom topničkom napadu ranjen je još jedan domobran (Meho Huskić) Na novom položaju koji su do tada držali Talijani i Nijemci (sektor “Milano”) dani protječu relativno mirno, u sporadičnom puškaranju i razmjeni tropničke vatre bez posljedica. Uređuju se rovovi a hrana se prenosi konjima u sumrak. Stožer legije smještava se u selu Stoškovo zajedno s pohodnom satnijom. “Službu božju./.../služi don Ščurić Josip u jednoj seoskoj dvorani u kojoj su ranije bili smješteni Nijemci./.../Zidovi su načičkani golim ženskama, kobasicama i šunkama. To je djelo nekog vrsnog njemačkog slikara.” Misi prisustvuju i tamošnje ženskinje (s) malom djecom./.../ 28. svibnja mijenja se zapovjed “stoj” u “halt” jer je došlo do zbrke budući da se i neprijatelj služi zapovjedi “stoj” uslijed čega talijanski vojnici po noći ne razlikuju nas od Rusa. U noći 29. na 30. svibanja ranjena su petorica domobrana koji su naišli na minu.”⁴¹

³⁹ Izjava časničkog namjesnika Marijana Dolovčaka (HDA, MF-485, 590-594).

⁴⁰ HDA, MF 446, 329-358.

⁴¹ Cukon “Dnevnika LPZ-a” (HDA, MF 446, 329-358) U rujnu 1942. Cukon u “Dnevniku...” navodi “ruski je jezik postao za savezničku vojsku internacionalni jezik”.

Zdruhu 3. lipnja stiže prva popuna iz Riva del Garda - 2 časnika i 40 dočasnika i domobrana. U "Dnevniku" pod datumom 21. lipanj Cukon upisuje vrlo šturo "Pokret za Mihajlovku. To je mjesto udaljeno 10 km od Stoškova. Na položaju smjenjuju nas bersaljeri 6. pukovnije, ali ipak pola bojne ostaje na položaju."⁴² Zašto je pola bojne ostalo na položaju opisuje M. Dolovčak ".../u noći 21. lipnja kada je upravo bila na polovici izvršena izmjena/.../neprijatelj privučen larmom Talijana, a nalazeći se u neposrednoj blizini, izvršio je jak prepad predvođen političkim komesarom i otvarajući žestoku vatru/.../privlačeći se položaju. Talijanski ovaj put bersaljeri polijegашe po streljačkim jarcima a naši časnici i legionari, naročito zapovjednik strojničke sati nosilac Velike Poglavnikove kolajne za hrabrost nadporučnik Banić Živko /.../otvarajući ubitačnu i uspješnu vatru na boljševice koji su bili primorani ostaviti u gomili svoje mrtve ispred postava legije, a kad je jutro svanulo među mnogobrojnim lješinama nađena je i lješina komesara sa kliještima za rezanje žičane prepreke u rukama."⁴³

Od 10. srpnja Zdrug je uključen u šira bojna djelovanja zauzimanja rudarske kotline na Donecu. Već na početku Zdrug se istaknuo pri zauzimanja sela Veseli. Zanimljiv opis toga boja dao je M. Dolovčak. "Kad je bila dobivena zapovjed za napad na selo Veseli/.../situacija je bila prilično nejasna u odnosu na neprijateljske snage/.../ponudio se neustrašivi junak legije poručnik Revnik Josip da sa svojim odabranim dobrovoljcima izvidi stanje kod neprijatelja. Jednom uskom kozjoni stazom privukao se do samih neprijateljskih postava i vatrom svog oružja otjerao je zaostale neprijateljske vojnike iz rova i dao znak za opći napadaj legije. U tom podhvat u imao je svega jednog mrtvog i nekoliko ranjenih izvršivši svoj zadatak u potpunosti. U tom podhvat u sudjelovala je 1. i 2. sat, a zatim i ostatak zdruha zajedno s teškim oruđima. Sljedeće noći legija napušta selo Veseli i vraća se noću preko minskih polja posijanim mrtvacima natrag u Greko. Tada zapovjednik legije naređuje da se stane jer se je broj mrtvac u ranjenih stalno povećavao usied nailaženja na mine. Da bude stanje još gore počela je pljuštati jaka kiša/.../, a ranjenicima niko nije mogao pomoći jer niko nije smio prići a da ne nastrada od mina"⁴⁴ Od 18. srpnja Zdrug je u pokretu prema Donu u sastavu divizije Pasubio, u XXXV. armijskom zboru. Od mjesta Vladimirovke do Vorošilovgrada u kojeg stiže 27. srpnja 1942. godine pripadnici Zdruga propješačili su oko 400 kilometara. Nakon kraćeg odmora Zdrug je 31. srpnja kamionima prebačen u 80 km udaljeni grad Milerovo.⁴⁵

⁴² Isto.

⁴³ HDA, MF-485, 590-594.

⁴⁴ Isto. Na temelju podataka iz Dnevnika LPZ-a i mjesečnih izvješća koje je Žitnik slao u Hrvatsku može se izračunati da je u borbi i na putu iz sela Veseli poginulo 5, a ranjena su 22 dočasnika i domobrana.

⁴⁵ "Grad, veće industrijsko mjesto, je u ruševinama. Neprijatelju nije uspjelo ovdje gotovo ništa da spasi. Tu su ostala dva oklopljena vlaka neoštećena sa prugom koja vodi na sjever i jug. Mnogo municije i ostalog ratnog materijala. Osim toga zarobljeno je oko 45.000 nepr. vojnika. Grga Cukon "Dnevnika LPZ-a" (HDA, MF 446, 329-358).

Zdrug je u Milerovu do 8. kolovoza na odmoru kada "kreće samovozima u smjer Popovka-Kamenka, oko 120 kn. sjeveroistočno od Milerova po silnoj žegi od 38 stupnjeva C i velikoj prašini.⁴⁶ Iz Kamenke je Zdrug 12. kolovoza kamionima upućen na Don u sastav divizije Pasubio koja je na Donu držala sa svojih 6 bojni oko 45 km. prve crte bojišta, te ja zatražila pojačanje. Nakon 75 km prijeđenog puta zdrug je stigao pred Don u selo Tonin, 6 km južno od obale Dona. Nakon izviđanja, 17. kolovoza Zdrug je u mjestu Mjerkulov na Donu gdje zamjenjuje bojnu 80. talijanske pukovnije zaposjevši položaj dugačak 8 1/2 km Žitnik navodi nesrazmjer dužine odsjeka LPZ s njihovim brojčanim stanjem (3 streljačke sati, svaki sa po dva voda od po 40 momaka, ukupno 240 momaka) tim prije što je obala Dona pošumljena, a sam Don je na njihovom odsjeku dubok 60 do 80 cm. tako da je opasnost od napada iziskuje neprekidnu budnost, danju i noću. Na tom sektoru započinje življa borbena i vatrena djelatnost. Skoro svake noći napadi i prepadi. U razdoblju od 17. do 22. kolovoza Zdrug je imao 1 mrtvog i 4 ranjena domobrana, a zarobio je 32 ruska vojnika. Usporedo s obranom položaja u Zdrugu se počinju pripremati za prezimljavanje koje će biti prekinuto 22. kolovoza kada su desno od zdruga, na desnom krilu zbora u sektoru divizije Sforcesca provalili Rusi. Divizija je pretrpjela slom i napustila svoje položaje, te su se Rusi uklještili 15 kilometara u dubinu s talijanske strane Dona. I sljedeća dva dana položaj talijanskih postrojbi sve se više pogoršavao. Bio je to za Zdrug početak najtežih borbi na Istočnom bojištu. Zapovjednik LPZ, potpukovnik Žitnik u mjesečnom izvješću opisuje ".../Zdrug je, uslijed veoma kritične situacije kod naše desne susjede divizije Sforzesca odmah morao krenuti sa svojih dosadašnjih položaja, /.../ sa krajnje lijevog krila divizije Pasubio, u centar divizije Sforzesca. Zdrug na dosadašnjim položajima zamjenjuje u noći 22./23., pod vatrom neprijatelja dvije satnije alpinaca sa bersaljerima. Neispavan i umoran prevezen je u jutro samovozima Zdrug oko 45 km. na istok gdje su formirane kolone za napadaj radi ponovnog zauzimanja izgubljenih položaja divizije Sforcesci te je u jednu takovu ušao i zdrug kao II. bojni red, iza III. bojne 80. pješačke pukovnije, sa kojom je cijeli dan 23. kolovoza bio u bojnom hodu, prešav oko 15 km. pješke noseći cijelo oružje (i teško) na leđima. Bojna ispred nas pretrpila je oko 16,00 sati težak protivudar neprijatelja i ogromne gubitke, naročito među časnicima, pa kako ostale bojne, usljed jake vatre neprijatelja, nisu mogle više napred, zapovjedeno je pred mrak prelaz u odbranu."⁴⁷ Prema zapovjedi, Zdrug je vraćen na položaj na Donu jer se i tamo situacija pogoršala. Noću 24./25. kolovoza u silovitom napadu Crvene armije Talijani odstupaju u neredu. "Mada su svi legionari vidjeli uzmak talijanske bojne čiji su vojnici bježali i kroz naše redove i mada su i susjedne talijanske jedinice popustile, te se odasvuda čula jaka galama, Zdrug je po podpunom mraku/.../ sjajno izvršio dobijenu zadaću i sa samo svoja dva sata izvršio snažan protuudar, odbacio neprijatelja, zarobio 46 Rusa

⁴⁶ "Izvješće o radu zdruga" od 1. do 31. kolovoza 1942. potpukovnika Egona Žitnika (HDA, MF-446, 2).

⁴⁷ HDA, MF-446, 2.

među kojima i zapovjednika neprijateljske bojne.⁴⁸ Broj mrtvih neprijatelja ogroman je./.../ Zdrug je ovim podpuno uspostavio već izgubljenu situaciju divizije, stabilizirao položaj./.../ te nije pretjerano ako se kaže da je Zdrug te noći spasio diviziju Pasubio od podpunog rasula i uzmaca. Gubitci ove noći: 9 mrtvih i 30 ranjenih⁴⁹ U isto vrijeme 2. je sat Zdruga prebačena u Mjerkulov pošto su Rusi i tamo prodrli. Sat je ovdje vodila teške i krvave borbe. Dva puta na juriš izbačeni su Rusi iz talijanskih i njemačkih linija. Sat je u ovim borbama pretrpjela osjetne gubitke, 14 poginulih i 33 ranjena dočasnika i domobrana. Među ostalima bio je ranjen zapovjednik sata nadporučnik Vladimir Kučić i poručnik Dragutin Obad, koji je od zadobivenih rana preminuo 30. kolovoza u poljskoj bolnici.⁵⁰ Zanimljivo je da se ljudstvo Zdruga i tijekom najžešćih borbi nastoji naoružati zarobljenim sovjetskim oružjem jer smatra da je ovo oružje bolje i sigurnije. Ali pridržavaju i vlastito oružje.⁵¹ Od 26. do 30. kolovoza zdrug je ostao na dostignutim položajima danonoćno odbijajući silovite sovjetske napade. Žitnik je, ne bez ponosa u svom izvješću napisao "U celom talijanskom korpusu i kod svih susjednih jedinica njemačke vojske proćulo se neustrašivo i junačko držanje Hrvata. Na sva usta ćulo se je "Croati, Croati"⁵² Za iskazanu hrabrost Zdrug je pohvaljen od zapovjednika divizije Pasubio generala Vittoria Giovannelli-a, a posjetio ga je zapovjednik 8. tal. armije. U borbama od 20. do 31. kolovoza Zdrug je imao 27 poginulih i 90 ranjenih, a od dolaska na Istoćno bojište ukupno 37 mrtvih i 117 ranjenih. Žitnik uslijed pretrpljenih gubitaka žurno traži da Doknadna sat LPZ u Riva del Garda uputi svu izobraženu momćad. U svom izvješću za kolovoz Žitnik ponovno navodi: "dosadašnje iskustvo je pokazalo da ustrojstvo zdruga, koje je isto kao ono fašistićke milicije, nije pogodno./.../ što predpostavljeni talijanski zapovjednici veoma ćesto gube iz vida, naroćito pri dodjeljivanju raznih borbenih zadaća"⁵³

Zdrug je od početka rujna do druge polovice studenog u prićuvi XXIX. armijskog zbora. Iz perspektive predhodnih krvavih borbi rujana prolazi relativno mirno. Časnicima, doćasnicima i domobranima za iskazanu hrabrost u borbama u kolovozu podijeljeno 11 talijanskih i 67 hrvatskih odlikovanja. Povrh toga Žitnik je na osnovu ovlaštenja Źupanstva pri Poglavniku podijelio još 148 odlikovanja.⁵⁴ Relativno zatišje Zdrug koristi u radovima na utvrđivanju, popuni borbenih sati ljudstvom i oružjem pohodne satnije, ali i

⁴⁸ 1. i 3. sat bile su 19./21 kolovoza pojaćane strojnicama, minobacaćima 81 mm. i dijelom ljudstvom pohodne satnije. (HDA, MF-446, 2).

⁴⁹ HDA, MF-446, 2.

⁵⁰ Istu borbu mnogo slikovitije opisuje Dolovćak "U borbama u mjestu Mjerkulovu zapovjednik 2. sati, nadporučnik Kučić, inaće pravnik iz Zagreba, pokazao je sa svojom sati ćuda od junaćtva./.../bio je ranjen u desnu ruku prorešetane kape i celog odijela za ćudo ostao živ. Tom prilikom njemaćki zapovjednik uzeo je podatke za kasnija njemaćka odlikovanja pojedinaca te sati. " (HDA, MF-485, 590-594).

⁵¹ G. Cukon, "Dnevnik LPZ-a" (HDA, MF-446, 348).

⁵² HDA, MF-466, 2.

⁵³ HDA, MF-446, 2.

⁵⁴ Odredbe o odlikovanjima objavljivane su u Vjestnicima MINDOM-a NDH.

nekim pitanjima koje je u svom izvješću zabilježio i Žitnik. Do Zdruga su stizale vijesti kako se iz Hrvatske 369. pojačanoj pukovnji na Istočno bojište šalju velike količine cigareta, rakije i ostalih potrepština, sve to popraćeno velikom pažnjom tadašnjih novina i radija dok su oni za to bili prikraćeni. Ovo ih je tim prije pogodilo "pošto Zdrug za ishranu dobiva isključivo makarone i rižu, što naši legionari navikli na našu hranu nerado jedu."⁵⁵ Tijekom rujna zarobljena su 42 sovjetska vojnika uhvaćenih prilikom njihova pokušaja ubacivanja u pozadinu bojišta, a 3 su se predala. Poginuo je jedan domobran, a četvorica su ranjena. Do kraja rujna ukupan broj poginulih u Zdrugu popeo se na 39, a ranjenih na 132.⁵⁶ Vraćajući se iz posjete hrvatskoj 369. pojačanoj pješačkoj pukovnji pod Staljingradom Poglavnik je 26. rujna iz Milerova Zdruga uputio brzoglas: "Nalazim se na Istočnom bojištu. Vremenski mi nije moguće i Vas posjetiti. Vaša hrabrost poznata je u cijeloj Domovini, pa sam siguran da ćete i nadalje zajedno sa talijanskim drugovima junački vojevati i za civilizaciju i za hrvatsku slobodu. Vama časnicima, dočasnicima i domobranima i Vašim talijanskim drugovima bratski srdačan pozdrav. Poglavnik"⁵⁷

Cijeli listopad Zdrug drži isti odsjek bojišta kao i prije unatoč najavama iz zapovjedništva divizije Pasubio da će biti smijenjen. Međutim dogodilo se obratno. Diviziju Pasubio 9. listopada smjenila je 3. brza divizija, a Zdrug je ostao na istom mjestu. U ruskim topničkim i zračnim napadima poginula su 3, a ranjeno je 7 domobrana, ukupno 42 mrtva i 139 ranjenih. Unatoč najavama o dolasku popune iz Riva del Garda u Zdrug su stigla samo tri časnika, natporučnik Leović Zvonko (10. listopada primio je dužnost zapovjednika pohodnog sata) i poručnici Vlaho Mate i Jurčević Ivan. Na položaju, 11. listopada skromno je proslavljen Bajram. Uz taj datum bojnik Cukon zapisuje "Domobran Zvikić plače. Zašto? Jer se sjeća kako je tog dana njegov otac tada bio u svjetskom ratu, a danas on, koji je opet odsutan kao onda njegov otac."⁵⁸ Toliko očekivana smjena Zdruga koji se na prvim crtama bojišta nalazio neprekidno 77 dana obavljena je 31. listopada postrojbama 7. rumunjske pješačke divizije. Zdrug se smjestio u selo Kramskov, 5 kilometara od bojišta, pod šatorima ukopanim u zemlju da bi se na taj način ljudstvo zaštitilo od noćnih niskih temperatura.

Od 1. studenog Zdrug je stavljen pod zapovjedništvo divizije Sforzesca kao divizijska pričuva. Za mjesto taborovanja određeno mu je selo Gracev, 25 kilometara iza linije bojišta. Prije pokreta uz nazočnost dijela momčadi i svih časnika na groblju 79. pješačke pukovnije divizije Pasubio, gdje je bio pokopan i veći broj legionara održana je zadušnica. Zdrug je put do Graceva

⁵⁵ Izvješće o radu zdruga od 1. do 30. rujna 1942. (HDA, MF-466, 6-8).

⁵⁶ Isto. Ovdje je nejasan broj poginulih. Prema Žitniku do kraja kolovoza zdrug je imao ukupno 37 mrtvih i 117 ranjenih dok je u rujnu poginuo samo jedan domobran a četvorica su ranjena što je ukupno 38 mrtvih i 121 ranjen. (Izvješće o radu zdruga od 1. do 30. rujna 1942. (HDA, MF-466, 6-8)).

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ HDA, MF-446, 357.

od preko 40 kilometara zbog nedostatka goriva za vozila provalio pješice. Sva oprema i vozila uz velike poteškoće jer su kiša i snijeg raskaljali puteve, dopremljena je u Gracev tek 6. studenog. Slijedećeg dana preselicom je stigla iz Doknadnog sata u Riva del Garda druga sat legionara – 3 časnika (poručnici Koloman Janicek, Ivan Matunić i Ivan Vuković), 4 dočasnika i 173 domobrana koji su odmah raspoređeni u postojeće sati. Osim toga, da bi se povećala vatrena moć streljačkih satova, bacačkog i topničkog sata, oruđa i dio ljudstva pohodne satnije raspoređena su u iste. Isto tako vatrena moć pojačana je automatskim oružjem iz ratnog plijena. Sa preselicom stigao je i dušobrižnik, satnik dr. Stjepan Bogutovac kao zamjena dotadašnjem dušobrižniku satniku Šćurić Josipu. Od 10. studenog zapovjedništvo bojne preuzima topnički satnik Rudolf Novak pošto se dotadašnji zapovjednik bojnik Muslović Ferdo razbolio te je upućen u bolnicu. Na prijedlog zapovjednika 3. brze divizije, a u znak priznanja za zasluge u borbama dok se zdrug nalazio u sastavu 3. brze divizije, zapovjednik XXXV. armijskog zbora odlikovao je "sul campo" Srebrenom kolajnom za hrabrost domobrana Paulić Miju⁵⁹, Brončanom kolajnom satnike Viktora Jurjevića i Vladimira Lapanju, natporučnika Zlatka Vukića, poručnike Zlatka Pokšivu, Milana Šikića, Josipa Revnika, domobrane Ćosić Aliju, Stanislava Pavlovskog, Franju Čančara. Ratni križ za hrabrost dobili su satnik Rudolf Novak, natporučnici Franjo Mohatsy, Josip Ištoković, Živko Banić, Vladimir Kučić, poručnik Prvislav Supičić, narednik Andrija Križić, vodnici Ignac Gregurić, Petar Šimić, Smajo Mandžić, Franjo Stanić, Nikola Golojuh i Roko Bagarić, razvodnici Agan Nuhić, Mujo Jusufović, Henrik Vilagi, Marijan Bikić i Stefano Podolski, domobrani Marko Šobak, Stjepan Pravica, Josip Antunović, Nikola Suhi, Tomo Jurić i Ante Žalac.⁶⁰

Poslovi oko pripreme Zdruga za prezimljavanje prekinuti su 21. studenog naredbom da se Zdrug uputi na prvu crtu bojišta u sastav Brze divizije. Od 22. studenog razmješten je na bojištu na lijevom krilu divizije između Garmilovskij i Stogovskoja. Kao i ostale talijanske divizije i Brza divizija imala je u prvoj liniji sve svoje postrojbe, Lako prevozni zdrug, 3. i 6. bersaljersku pukovnicu. Bojni raspored Zdruga graničio je desno sa odsjekom 3. pukovnije bersaljera (koja se je opet naslanjala desno na odsjek 6. pukovnije) a lijevo sa odsjekom divizije Torino. Širina Zdrugu dodijeljenog odsjeka iznosila je oko 6 kilometara.

⁵⁹ Talijanskom Srebrenom kolajnom za vojničku hrabrost odlikovani su i Egon Žitnik i zapovjednik bojne Zdruga bojnik Ferdo Muslović ("Vjestnik MINORS-a" br. 7/17. veljače 1943, str. 235.

⁶⁰ Dozvola nošenja talijanskih odlikovanja odlikovanim pripadnicima Zdruga objavljena je u "Vjestniku MINORS-a" br. 6/10. veljače 1943. godine, str. 186.

*Posljednja borba LPZ 19/20. prosinac 1942.*⁶¹

Sovjetska navala na Donu s ciljem da spriječi pokušaj deblokade njemačkih postrojbi pod Staljingradom započela je 16. prosinca 1942. godine. Napad su izvele 6. armija (Voroneško bojište) i 1. i 2. gardijska armija (Jugozapadno bojište)⁶². Nasuprot njma stajala je 8. talijanska armija s 4 zboru, svaki sa po dvije divizije (osim Alpskog zbora koji je imao 3 divizije sa po 3 alpske pukovnije). Divizije su imale po 2 pješачke pukovnije. Talijanska armija graničila je desno s 3. rumunjskom armijom (I. armijski zbor, 7. divizija) koja je slomljena u studenom 1942. i lijevo s 2. mađarskom armijom. Raspored talijanskih divizija koje su posjedale bojište uzduž rijeke Dona bio je (od lijevog prema desnom krilu): divizije Tridentina, Julia i Cunenze (Alpski zbor), Cosseria i Ravenna (II. armijski zbor), Pasubio i Torino (XXIX. armijski zbor), 3. brza divizija i Sforzesca (XXXV. armijski zbor). U "Izvješću o borbama kod Mečkova" pukovnik A. M. Righi 7. svibnja 1943. godine iznosi: "Usljed velike širine fronta, koji je dodijeljen 8. talijanskoj armiji i ostalim armijama bojni raspored jedinica 8. armate sličio je više rasporedu neke jače granične straže. Jedinica za divizijsku i korpusnu pričuvu nije bilo obzirom na to, što su i korpusi u sastavu 8. armate morali ustupiti pojedine divizije, koje su bile određene kao pričuve korpusa da bi se osigurao desni bok 8. armate i donekle popunila praznina fronta, koja je nastala u desno od 8. armate usljed sloma 3. rumunjske armije u mjesecu studenom 1942. g. Ruska navala na raspored 8. talijanske armije u mjesecu prosincu 1942. g. predhodno je izvođena akcijama manjeg stila već počevši od 29. studenom (osobito prema lijevom krilu 8. armije) dok su veće operacije uslijedile zapravo tek 10. prosinca 1942. g. i to jakim napadajima na odsjke divizija Cosseria i Ravenna koje su imale izdržati jake borbe uz osjetne gubitke u ljudstvu."⁶³

Za vrijeme druge borbe na Donu, Zdrug nije bio jače izložen napadima neprijatelja. LPZ u sastavu 3. brze divizije na Donu, na krajnjoj lijevoj strani Divizije, držao je sa dvije pojačane sati odsjek koji je potpadao 3. pukovnji bersaljera i jednu sat na obrani istaknutih mostobrana na Donu. Prije 17. prosinca 1942. sudjelovao je s ophodnjama u smionim pothvatima preko Dona, pribavljajući vrijedne podatke o neprijatelju. Za predpostaviti je da se u ovom razdoblju zbilo događaj u kojem je poginulo 20 legionara Zdruga, opis kojeg jedino pukovnik Righi navodi u svom "Izvješću o borbi kod Mečkova" Uoči općeg ruskog napada na Donu nekoliko stotina ruskih zarobljenika koji

⁶¹ Iskaze/podatke o posljednjim borbama Zdruga MINORS-u NDH dali su Vrhovno zapovjedništvo talijanskih snaga (HDA, MF-446, 314), zapovjednik 3. brze divizije generala Ettore de Blasio, (HDA, MF 446, str. 289,290), pukovnik Anton Miljenko Righi (HDA, MF-446), poručnik talijanske vojske Vincenzo Smolčić, časnik za vezu kod LPZ (HDA, MF - 446, 324 - 325).

⁶² Staljingradaska bitka, Vojna enciklopedija, sv. 9, Beograd 1967, str. 207.

⁶³ Righi je 31. kolovoza stigao u Milerovo kamo je dodijeljen VIII. talijanskoj armiji kao glavnostožerni pripravnik u Operativni odjel. (HDA, MF-446).

su u Zdrugu radili na utvrđivanju položaja bilo je u pratnji 25 legionara upućeno u pozadinu, u zarobljenički logor.⁶⁴ Na putu bili su legionari napadnuti od ruskih oklopnih kola i samih zarobljenika. Borbu su preživjela samo petorica legionara koji su se nakon određenog vremena pojavili u Vorošilovgradu i prijavili pukovniku Righiju.

U jutro, 17. prosinca Rusi su napali s jakim snagama postav 6. pukovnije bersaljera i uspjeli se uvući u dolinu rijeke Tihaja, razdvojivši snage 6. pukovnije i ugrozivši pozadinu odsjeka kojeg je držala 3. pukovnija bersaljera. U isto vrijeme LPZ uspješno odbija napadaje jake skupine neprijatelja. Da bi raspolagalo s jednom pričuvom zapovjedništvo XXIX. armijskog zbora naredilo je smjenu LPZ s redovitim odredima. U tijeku zamjene, u noći 17./18. prosinca neprijatelj je napao odsjek Zdruga tako da je smjena prekinuta. Zamijenjena je samo 3. satnija pod zapovjedništvom potpukovnika Rosatija koja se pojavila u Konoalovu, oko 14 kilometara od linije bojišta, kod zapovjedništva 3. pukovnije bersaljera. Tijekom 17. i 18. prosinca ruski su napadi bili sve silovitiji. Devetnaestog prosinca ne samo da je propao pokušaj protunapada 6. bersaljerske pukovnije i dijela divizije Sforcesca već su Rusi napali Meškov, posadno mjesto zapovjedništva Brze divizije pješastvom sa istoka, iz smjera odsjeka 6. pukovnije, a bojnim kolima sa sjevera, zaokruživši 3. bersaljersku pukovnicu i Lako prevozni zdrug. Stožer Brze divizije se u 11,45 sati premjestio u Skelnoj, 6 kilometara južno od Meškova, a u 14,00 sati Zapovjedništvo XXIX. zbora zapovjedilo je napuštanje bojišta na Donu.⁶⁵ Od tada zapovjedništvo Divizije više nije imalo vijesti o 3. pukovnici i Lako prevoznom zdrugu.

Na večer 19. prosinca 1942. godine bili su Rusi već u selu Meškov. U noći 19./20. prosinca Zdrug i 3. bersaljerska pukovnija povlače se u selo Kalmikov.⁶⁶ Na sastanku zapovjednika 3. pukovnije, Žitnika i nekolicine hrvatskih i talijanskih časnika prihvaćen je Žitnikov prijedlog da se napadne Meškov, probiju ruske linije na glavnoj cesti kako bi se spasila vozila, konji i

⁶⁴ "Sa zarobljenicima postupalo se sa čovječnošću. Nikome nije pala ni vlas sa glave, a primali su istu i isto toliko hrane kao i sami legionari. Bilo je takovih koji su suzrin očima ostavljali legiju, jer legija nije ih mogla ni smjela zadržavati preko određenog vremena kod sebe iz službenih i operacionih obzira i razloga." (G. Čukon, "Dnevnik LPZ-a", HDA, MF- 446, 357-358).

⁶⁵ Radi pomanjkanja benzina "intendantura je 8. armate nastojala da opsrba skladišta svakom povoljnom prilikom pomakne što bliže frontu radi boljeg i sigurnog obskrbljivanja trupa. Međutim ta okolnost skrivila je da je prilikom prodora i napredovanja Rusa velika većina skladišta i prevoznih sredstava pala Rusima u plien. Pored toga u pozadini nije postojala nikakova utvrđena linija kao prihvatni položaj u slučaju nekog većeg ruskog prodora ili uspjeha." (M. Righi: Izvješće o borbi kod Meškova, HDA, MF-446).

⁶⁶ Podaci o posljednjoj borbi Lakoprevoznog zdruga kod sela Meškova koji se je, zajedno s 3. bersaljerskom pukovnicom, bezuspješno pokušao probiti iz okruženja 20. prosinca 1942. godine sačuvali su se u pismenim iskazima poručnika talijanske vojske Vicenza Smolčića, časnika za vezu kod LPZ i legionara Vinka Tutavca, jedinih koji su se uspjeli izvući iz okruženja. Naknadno su izjave dali stožerni narednik Marko Begić i legionar Jožef Vilc koji su bili zarobljeni, ali su uspjeli pobjeći iz ruskog zarobljeništva.

oprema. Napad na Meškov počeo je 20. prosinca oko 14,00 sati. U početku napad je imao uspjeha. Potisnute su ruske postrojbe do sredine sela međutim tu su i stale. Oko 20,00 sati borba je prestala pošto je Zdrugu ponestalo streljiva. U izvješću od 7. siječnja 1943. poručnik Vicenco Smilčić svjedoči: “/.../nadporučnik Žunić, /.../ nadporučnik Brajković i poručnik Iličić/.../ izjavili (su) da je napadaj propao i da su legionari većim dielom poginuli dok su se bersaljeri uslied protivničke vatre raštrkali.”⁶⁷ Preostali pripadnici Zdruga pokušali su se u manjim skupinama probiti kroz sovjetske redove što im nije uspjelo. Prije pokušaja proboja natporučnik Miroslav Žunić, zamjenik pobočnika zakopao je sanduk sa zastavom Zdruga⁶⁸ Od tada Zdrug kao postrojba više nije postojao.

Ukidanje Lako prevoznog zdruga Hrvatske legije

Tek na upit Glavnog stožera MINORS-a NDH 7. je ožujka 1943. godine Vrhovno zapovjedništvo talijanske vojske preko Glavara talijanske vojne misije u Hrvatskoj službeno izvjestilo da je “20. prosinca prošle godine Legija/.../, zajedno sa ostalim talijanskim jedinicama/.../bila nadvladana”⁶⁹. Na temelju ovog izvješća glavar Glavnog stožera izdao je 16. ožujka 1943. godine zapovijed o prestanku postojanja Lakoprevoznog zdruga kao postrojbe Hrvatske vojske u sastavu Talijanske vojske.⁷⁰ U istoj je zapovjedi određeno da će se ukinuti Popunidbena sat LPZ u Riva del Garda dok će Osnutak doknadne sati u Karlovcu i dalje postojati radi prikupljanja osoblja Zdruga, sređivanja pismohrane Zdruga i prikupljanja podataka od preživjelih pripadnika Zdruga. Isto tako određeno je da će se Nastavni odjel Glavnog stožera pobrinuti da podaci o djelovanju Zdruga budu prikupljeni te da bude sastavljena povijest Zdruga⁷¹

⁶⁷ HDA, MF-446,324-325. “Od častnika vidio sam ranjenog zapovjednika 3. satnije nadporučnika Ištokovića i područnog častnika poručnika Marijašević Borisa. Nadporučnik Ištoković ranjen je u donju vilicu, dok je poručnik Marijašević ranjen u desnu stranu grudi (Iz “Preslušanja “domobrana legionara Tutavac Vinka, rođ. 1921. god. u selu Podgradina, općina Metković u uredovnici Osnutka doknadne satnije LPZ u Karlovcu 4. ožujka 1943. (HDA, MF-446, 295-296).

⁶⁸ “/.../ mjesto se nalazi oko 3 kilometra sjeverno od Meškova uz cestu koja vodi iz Fjedorovkoj /.../ u Meškov. U blizini toga mjesta nalazi se jedan most i jedna uvala (balka).” Iz “Preslušanja “domobrana legionara Tutavac Vinka, rođ. 1921. god. u selu Podgradina, općina Metković u uredovnici Osnutka doknadne satnije LPZ u Karlovcu 4. ožujka 1943. (MF-446, snimak 295-296).

⁶⁹ MINORS, Glavni stožer, Ustr. br. 2278/taj., 16. ožujak 1943. (HDA, MF-446, 314)

⁷⁰ Isto

⁷¹ U okviru Nastavnog odjela Glavnog stožera nalazio se je Povijesni odsjek koji je 15. studenog 1943. prešao u sastav Ratnog arhiva i muzeja NDH /RAM NDH/ (HDA, fond Ratni arhiv i muzej NDH br. 148/taj, 10. studeni 1943.) Prema izvješćima o radu RAM-a, tijekom 1943. godine Povijesni je odsjek, između ostalog, izrađivao ratnu povijest Lakoprevoznog zdruga hrvatske legije dok je u 1944. godini izrađen drugi album LPZ-a i prvi 369. pukovnije.

Tijekom 1943. i 1944. godine u "Vjestnicima Ministarstva oružanih snaga NDH" objavljujane su odredbe o odlikovanjima pripadnika Zdruga. Sam Zdrug odlikovan je Velikom srebrenom kolajnom poglavnika Ante Pavelića za hrabrost zato "što je izvršio izvanredno svaki dobiveni zadatak i što je pri tome pokazao junačstvo, željeznu stegu i požrtvovnost"⁷², a zapovjednik Zdruga Egon Žitnik izvanredno je promaknut 30. listopada 1943. u čin pukovnika "za vrlo uspješno vodstvo Lako prevoznog zdruga hrvatske legije na istočnom bojištu"⁷³

U Ministarstvu oružanih snaga NDH sve do kolovoza 1944. godine, kada je Poglavnikovom vojnom uredu dostavljena promidžbena angloamerička knjižica bačena nad NDH iz zrakoplova, nije se ništa znalo o sudbini preživjelih pripadnika LPZ-a i 369. pješačke pukovnije.⁷⁴ U knjižici se nalazio članak "Jugoslavenska vojna jedinica u SSSR" u kojem se navodilo i imena časnika postrojbe, Mesića i Žitnika i nekoliko dočasnika, bivših legionara. Na osnovu toga donešena je odredba da se pukovnici Egon Žitnik i Marko Mesić "brišu iz očevidnosti djelatnih časnika, i da su time izgubili čin kao i sva stečena prava u oružanim snagama NDH."⁷⁵

Sudbine

Uoči bitke kod Meškova, 20. prosinca 1942. godine Zdrug je mogao imati od 1.100 do 1.200 pripadnika. Unatoč izjavama časnika Zdruga Žunića, Brajković i Iličića da su legionari nakon neuspjelog pokušaja proboja većinom poginuli za pretpostaviti je da ih je ipak najveći dio preživio i da su bili zarobljeni od sovjetske armije i upućeni u logore. Podpukovnik Mesić u logoru za časnike u gradu Suzdalju, kamo je prebačen iz logora Beketovka na Volgi, zatiče preživjelo ljudstvo Lakoprijevoznog zdruga Hrvatske legije, 5 do 6 časnika i oko 100 domobrana.⁷⁶ U kojim su se još logorima mogli nalazili pripadnika LPZ-a nije do sada poznato. Mesić ističe da je smrtnost u logorima uzrokovana nestašicom vode i drveta za ogrjev. Logoraši su većinom oboljevali od tifusa, dizenterije, a na kraju i avitaminoze. Iz Suzdalja prebačeni su "Jugoslaveni", Poljaci, Česi i Slovaci u logor Svjatogorsk blizu Moskve u kojem se već nalazi mnogo hrvatskih vojnika, Hrvata koji su se borili u mađarskoj vojsci (iz Međimurja i Vojvodine) i Slovenaca koji su bili u

⁷² "Vjestnik MINORS-a" br. 21/19. svibanj 1943, str. 715.

⁷³ "Vjestnik MINORS-a" br. 48/10. studeni 1943, str. 1724.

⁷⁴ Matični list pukovnika Marka Mesića, (HDA, MUP RH, III-101, 1569-1593)

⁷⁵ "Vjestnik MINORS-a" br. 45/5. listopad 1944., str. 1970.

⁷⁶ U nedostatku drugih izvora svi podaci o sudbini preživjelih pripadnika LPZ preuzeti su iz izjava Marka Mesića. (HDA, fond MUP RH, Dosje br. 308865). Podpukovnik Marko Mesić posljednji je zapovjednik 369. pojačane pješačke pukovnije pod Staljingradom. Preostali pripadnici pukovnije s Mesićem (oko 15 časnika i 700 dočasnika i vojnika) predali su se streljačkoj diviziji generala Vasiljeva 31. siječnja 1943. godine (u drugoj izjavi Mesić navodi datum 29. siječanj 1943. godine). Sudbina Mesića i Žitnika u Jugoslaviji nakon II. svjetskog rata je tragična.

njemačkoj vojsci. Od zarobljenika sovjetske vlasti počinju u drugoj polovici 1943. godine ustrojavati "Jugoslavenski odred" koji prerasta u I. samostalnu jugoslavensku brigadu s tenkovskom satnijom.⁷⁷ Zapovjednikom Odrada/I. brigade imenovan je potpukovnik Marko Mesić, a zamjenikom potpukovnik Egon Žitnik. Početkom siječnja 1944. objavljeno je u sovjetskim listovima "Pravda" i "Crvena zvijezda" da je formiran jugoslavenski odred. Odred je izdavao i list "Nova Jugoslavija". Procesu formiranja i samoj brigadi pridaje se veliko političko značenje. Tijekom 1944. godine počinje ustrojavanje i II. jugoslavenske brigade. Potpukovnik Egon Žitnik imenovan je njenim zapovjednikom. I. brigada je u lipnju ukrcana u vagona za Besarabiju, kao pričuva fronta generala Malinovskog. Sudjeluje u prijevozu, snabdijevanju postrojbi NOV koje su se formirale u Srbiji. U Turn Severinu u rujnu 1944. godine se prebacuje u Srbiju i ulazi u sastav 23. srpske divizije. U borbama kod Čačka pretrpjela je velike gubitke. Nakon dolaska u Beograd brigada je preustrojena.⁷⁸

Postrojavanje II. hrvatske legije

U travnju 1943. godine poglavnik A. Pavelić izrazio je želju da se postroji II. hrvatska legija u sastavu Talijanske vojske koja bi bila upotrebljena na području NDH pod zapovjedništvom Superslode što je i prihvaćeno.⁷⁹ Talijansko Vrhovno Zapovjedništvo odlučilo je da bi novopostrojena Hrvatska legija bila sastavni dio oružanih snaga NDH podčinjena izravno talijanskoj vojsci. Legiju bi činila pješačka pukovnija sa dvije bojne i jednom sati bacača od 81 mm, topnički sklop od dvije bitnice, mješoviti opkoparski odred i popunidbena bojna. U prvotnom talijanskom prijedlogu NDH bi za ustrojavanje Legije trebala dati 6.000 ljudi dok bi preina drugom ukupan broj bio 4.153 (132 časnika, 191 dočasnik i 3830 domobrana)⁸⁰ Pješačka pukovnija imala bi 83 časnika (uključeno 5 liječnika i 1 veterinar), 127 dočasnika i 2288 domobrana. Topnički sklop 23 časnika (1 liječnik), 21 dočasnika i 750 domobrana. Opkoparski odred 1 časnika, 4 dočasnika i 80 domobrana. Doknadna bojna 25 časnika, 39 dočasnika i 714 domobrana. Zapovjedništvo Legije, dvije streljačke bojne, jedna sat bacača 81 mm biti će smješteno u Riva del Garda, Topnički sklop kod Osnutka 15. topničke pukovnije u Conegliano,

⁷⁷ Peter Gosztony u svojoj knjizi *Stalins fremde Heere*, Bernard & Graefe Verlag, Bonn, 1991, str. 115-121, 260-262 opisuje nastanak i povijest I. jugoslavenske brigade u SSSR. Službeno je Brigada ustrojena 25. studenog 1943. godine. Brojala je 4500 vojnika - 40 % Hrvata, 30 % Srba, 13 % Slovenaca, Ostalo su bili Bošnjaci, Mađari i ostali.

⁷⁸ U proljeće 1945. godine bilo je slučajeva da su bivši legionari bježali iz partizanskih postrojbi i predavali se postrojbama oružanih snaga NDH. (Zapovjedništvo II. zbornog područja, Popunidbeni odjel br. 609/tajno, 7. travanj 1945. "Legionari zarobljeni na istoč. bojištu 1942. god. opet u sastavu oružanih snaga", HDA, MUP RH III-39, 364).

⁷⁹ Talijanska vojna misija u Hrvatskoj, br. 1900/ 10. travnja 1943. (HDA, MF-446).

⁸⁰ MINORS, Glavni stožer - Ured za vezu, broj 604/tajno, 24. travanj 1943. (HDA, MF-446).

Mješoviti opkoparski odred kod Osnutka 4. obkoparskog odreda u Laives i Popunidbena bojna u Vittorio Veneto. Na temelju tako utanačenih sporazuma 10. svibnja 1943. izašla je zapovjed o postrojavanju nove Hrvatske legije u Italiji pod nazivom II. hrvatska legija.⁸¹ U istu svrhu 19. svibnja 1943. godine Osnatak doknadne sati LPZ u Karlovcu trebao se preustrojiti u Osnatak doknadne bojne II. hrvatske legije.⁸² U novoustrojenu legiju udijeljeni su prvo preživjeli časnici i dočasnici bivšeg Lako prevoznog zdruga⁸³ Do sada, iz raspoloživih dokumenata ne može se utvrditi koliko se odmaklo u ustojavanju Legije u razdoblju do kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine.

Zaključak

Lako prevozni zdrug Hrvatske legije ustrojen je po zapovjedi Glavnog stožera hrvatskog domobranstva, a na traženje talijanskog Vrhovnog zapovjedništva u Varaždinu u razdoblju srpanj-prosinac 1941. godine. Zdrug su činili dobrovoljci i novaci. Zdrug se sa svojih sedam satnija s oko 1.200 pripadnika od travnja do prosinca 1942. godine nalazio u sastavu Talijanskog ekspedicionog korpusa/8. talijanske armije na Istočnom bojištu. U navedenom razdoblju Zdrug se istaknuo u dvije velike bitke u napadu na selo Veseli 11. srpnja i u obrambenoj borbi na Donu 24.-30. kolovoza 1942. godine. U velikoj sovjetskoj navali Zdrug je zajedno s 3. pukovnijom 3. talijanske brze divizije opkoljen i nakon velike borbe uništen kod Meškova na srednjem Donu 19./20. prosinca 1942. godine. Neutvrđen broj preživjelih pripadnika Zdruga i 369. hrvatske pješачke pukovnije nakon borbi i sovjetskih logora bio je po sovjeticima krajem 1943. i u 1944. godini uključen u I. i II. jugoslavensku brigadu u SSSR. Kalvarija bivših legionara nastavljena je u borbama u Srbiji 1944. i na Srijemskom frontu u proljeće 1945. godine. Na Pavelićev poticaj u svibnju 1943. ustrojava se II. hrvatska legija u Italiji koja, prema raspoloživim dokumentima, do kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine nije nikada borbeno djelovala.

Promidžba u NDH nije LPZ-u, njegovim borbama i uspjesima na Istočnom bojištu pridavala ni približnu važnost kao što je to činila s hrvatskim legionarskim postrojbama koje su se borile na Istočnom bojištu u sastavu njemačke vojske - Hrvatskoj 369. pojačanoj pješачkoj pukovniji, Hrvatskoj zrakoplovnoj legiji i Pomorskom sklopu na Crnom moru. Razlog je bio opće nezadovoljstvo i protutalijansko raspoloženje u NDH izazvano potpisivanjem "Rimskih ugovora" 1941. godine kojima je Pavelić bio prisiljen ustupiti Italiji najveći dio hrvatske obale, kao i postupci talijanske II. armije u tzv. demilitariziranoj zoni u NDH.

⁸¹ MINORS, Glavni stožer, Ustr. broj 3694/tajno, 10. svibanj 1943. (HIDA, MF-446).

⁸² MINORS, Glavni stožer, Ustr. broj 3942/tajno, 19. svibanj 1943. (HIDA, MF-446).

⁸³ Vjestnik MINORS-a br. 25/16. lipanj 1943., str. 924-926.

Po uništenju Lako prevoznog zdruga i 369. pojačane pješačke pukovnije na Istočnom bojištu sva njihova sačuvana dokumentacija kao i naknadne pisane izjave pripadnika ovih postrojbi bile su pohranjene u Povijesnom odsjeku Ratnog arhiva i muzeja NDH. Nakon sloma NDH nove vlasti prebacile su veći dio njene dokumentacije, osobito dokumentacije oružanih snaga u Beograd gdje se i sada nalazi. Rad je nastao većim dijelom na temelju dokumenata LPZ-a koji su svojevremeno snimljeni u Beogradu za potrebe bivšeg Instituta za povijest radničkog pokreta u Zagrebu, a ti se filmovi sada nalaze u Hrvatskom državnom arhivu.

S U M M A R Y

THE LIGHT TRANSPORT UNIT OF THE CROATIAN LEGION

The Light Transport Unit of the Croatian Legion (Legione Croata Autotransportabile) was a unit of the Croatian Legion which fought with the Italian army on the Eastern Front in World War II. The unit was trained in Croatia from July to December, 1941. After being equipped in Italy in Riva del Garda from December 1941 to March 1942, the Unit was deployed in the East as part of the Italian Expeditionary Corps (Corps di spedizione italiano in Russia C.S.I.R.), and after July, as part of the Italian 8th Army as *truppa di armata* (armoured troops). The unit took part in the battles on the Don from April until December 1942, when it together with a large part of the Italian 8th Army was destroyed by the Russian offensive well known in the annals of the War as the Battle of Stalingrad.